

Lapset lomaketutkimuksen vastaajina

(Tilastokeskus - Lapset lomaketutkimuksen vastaajina (stat.fi))

www.stat.fi/artikkelit/2007/art_2007-04-12_002.html?s=0

- Kognitiiviset taidot kehittyvät vähitellen
- Testauksella lomake sopivaksi
- Menetelmän valinta tärkeää
- Valtaero otettava huomioon

Koko dokumentti [sivutettuna](#)

Kirjoittaja: Marjaana Järvensivu on SurveyLaboratorion tutkija Tilastokeskuksen Elinolot-yksikössä. Artikkelit on julkaistu Tilastokeskuksen [Hyvinvointikatsauksessa 1/2007](#).

Tutkittaessa lasten elinoloja ja hyvinvointia tietoja tulisi kysyä lapsilta itseltään. Lomake on suunniteltava ottaen huomioon lasten kielelliset ja kognitiiviset taidot, eikä tiedonkeruun sosiaalista luonnetta saa unohtaa. Aikuisen ja lapsen valtaero on haastattelutilanteessa koko ajan läsnä.

Tässä artikkelissa esittelen muutamia keskeisiä asioita, joita tulisi pohtia suunniteltaessa lapsille ja nuorille suunnattua tiedonkeruuta ja lomaketta. Kun tietoja halutaan kerätä lapsilta ja nuorilta, lomakkeen pitää olla kognitiivisesti, kielellisesti sekä sosiaalisesti sopiva kullekin ikäryhmälle. Lapsilla ja nuorilla tarkoitan tässä yhteydessä 7-16-vuotiaita ja käytän ilmaisua "lapset" nimeämään koko tätä ikäryhmää.

Lapset unohdetaan usein surveytutkimuksissa sivuosaan ja heitä koskevia tietoja kysytään pätevämmiksi tiedonantajiksi katsotuilta henkilöiltä, yleensä lasten vanhemmilta. Parhaita tiedonantajia ovat kuitenkin lapset itse. Lapset ovat hyviä vastaajia, kun kysymykset liittyvät lapselle tärkeisiin tilanteisiin ja arkiseen elämään.

Scott (1997, 333) pohtii syitä, miksi lapset on perinteisesti rajattu väestösarveyden ulkopuolelle: (1) vanhojen käytäntöjen toistaminen, (2) aikuisten tiedon, kokemuksen ja vallan arvostaminen, (3) lasten haastattelemista pidetään liian hankalana (käytännön asiat ja eettiset seikat, jotka huomioitava alaikäisten haastattelemisessa) ja (4) tietämättömyys lasten kyvyistä: Uskotaan, että lapsilta puuttuvat kommunikatiiviset, kognitiiviset ja sosiaaliset taidot, joita vastaajilta vaaditaan.

Sosiaalitutkimuksessa ollaan yhä enenevässä määrin kiinnostuneita lasten ja nuorten asioista heidän itsensä kertomana ja kokemana. Tällainen uusi näkökulma, jossa lapsi nähdään aktiivisena, sosiaalisena toimijana eikä vain kotitalouden lisäjäsenenä, vaatii muutosta myös tiedonkeruun ja lomakkeen suunnitteluun.

Kognitiiviset taidot kehittyvät vähitellen

Kielelliset ja kognitiiviset taidot ovat keskeisin asia kysymysten ymmärtämisessä ja vastaamisessa. Aikuisille suunniteltu lomake harvoin sopii sellaisenaan lapsille. Lapsen

kykyyn vastata kysymyksiin vaikuttaa ratkaisevasti lapsen kielellisen kehityksen taso sekä muistin kehittyneisyys. Näissä taidoissa on sekä ikäryhmittäisiä että yksilöllisiä eroja.

Useissa aikuisia koskevissa tutkimuksissa on todettu, että mitä vaativampi ja monimutkaisempi kyselylomake on, sitä enemmän kognitiivisilta taidoiltaan heikommilla vastaajilla on vastaamisvaikeuksia. Lapsille suunnatuissa kyselyissä tulee kiinnittää erityistä huomiota kysymysten kognitiivisiin vaatimuksiin, sillä kognitiiviset taidot ovat vielä kehitysvaiheessa. Ajattelu on usein hyvin konkreettista ja sidoksissa kysymyksen kirjaimelliseen tulkintaan. Kysymykseen vastaaminen edellyttää kysymyksen tarkoituksen tulkintaa ja mitä kauempana tarkoitus on sanojen kirjaimellisesta merkityksestä, sitä enemmän lapsilla on vastaamisvaikeuksia (de Leeuw, Borgers & Smits 2004).

Lasten kognitiivisen kehityksen kuvaamisessa käytetään usein Jean Piaget'n kehityspsykologisen teorian vaiheita (ks. esim. Piaget 1988). Ikävuosiin 7-16 ajoittuvat konkreettisten operaatioiden kausi (noin 7-11-v.) ja muodollisten operaatioiden kausi (noin 11-16-v.).

Konkreettisten operaatioiden kauden (7-11-v.) alussa lapsi saavuttaa luku- ja kirjoitustaidon. Ajattelu noudattelee jossain määrin logiikan sääntöjä. Lapsi osaa verrata ja suhteuttaa asioita toisiinsa, kun ne liittyvät johonkin hänelle tuttuun konkreettiseen asiaan tai muistikuvaan siitä. Ajattelu on kuitenkin hyvin sidoksissa lapsen lähiympäristöön ja esillä oleviin ajattelun kohteisiin. Abstraktien asioiden käsittely on vaikeaa.

Muodollisten operaatioiden kaudella (11-16-v.) ajattelu vähitellen kehittyy niin että päätelmien teko on mahdollista ilman konkreettisia kohteita. Ajattelun abstraktisuus lisääntyy ja käsitevarasto laajenee. Lapsi hallitsee myös eri aikaulottuvuudet (menneisyys, nykyisyys, tulevaisuus).

Mitä nuoremmista lapsista on kyse, sitä enemmän on hankaluuksia ympäripyöreiden käsitteiden kanssa. De Leeuw ym. (2004) toteavat, että esimerkiksi jonkin toiminnan kysyminen väljästi määritellyillä vastauskategorioilla (harvoin, silloin tällöin, usein) on vaikeaa, koska nuoremmat lapset (noin 7-10-v.) tarvitsevat konkreettisemmat määrittelyt vastausvaihtoehdoille. Scottin (1997) testihaastatteluissa puolestaan kävi ilmi, että kysymyksessä käytetty ilmaisu "*people of my age*" oli erittäin hankala. Osa lapsista ei miettinyt kysyttyä asiaa oman ikäistensä lasten kannalta, vaan he ryhtyivät arvaamaan haastattelijan ikää.

Myös kielteisessä muodossa olevat kysymykset aiheuttavat lapsille (kuten monille aikuisillekin) hankaluuksia vastaamisessa eikä sellaisia kysymyksiä tulisi käyttää lasten haastattelussa lainkaan (de Leeuw ym. 2004).

Kognitiivisten taitojen lisäksi myös lasten kommunikaatio- ja sosiaaliset taidot ovat vielä kehittyviä, ja se vaikuttaa kysely-vastaamisprosessin eri vaiheisiin (de Leeuw ym. 2004). Siksi lapsille ja nuorille suunnatun tiedonkeruun suunnitteluun tulee kiinnittää erityistä huomiota.

[Sivun alkuun](#)

Testauksella lomake sopivaksi

Lomakkeen testaaminen on tärkeää, jotta voidaan tutkia kysymysmuotoilujen ja vastausvaihtojen sopivuutta eri ikäryhmille. Testaamiseen sopivat samat menetelmät kuin aikuistenkin lomakkeiden testaamiseen.

Käsitteiden ja puhetaipojen tutkimiseen soveltuu hyvin *ryhmähaastattelu*. Tutkijan käyttämät käsitteet eivät välttämättä ole samoja, joilla lapset kommunikoivat. "Tutkijakielellä" tehdyt kysymykset eivät avaudu lapsille ja väärinymmärryksen mahdollisuus on suuri. Ryhmähaastattelussa voidaan selvittää, miten lapset jäsentävät tutkittavaa ilmiötä, miten se näkyy heidän elämässään ja millaisilla käsitteillä he siitä puhuvat.

Ryhmähaastattelu sopii siis samanlaisiin tilanteisiin lomaketestauksessa niin lapsille kuin aikuisillekin. Tosin lasten ikä ja kommunikaatiotaidot asettavat joitakin vaatimuksia ryhmien suunnittelulle ja toteuttamiselle (ks. esim. de Leeuw ym. 2004). Haastattelun säännöt on käytävä tarkasti läpi ja painotettava, ettei ryhmähaastattelussa olla koulussa, vaan kaikilla on mahdollisuus esittää mielipiteensä vapaasti eikä ole oikeita vastauksia kysymyksiin. Mitä nuorempia lapset ovat, sitä pienempi ryhmän tulisi olla, jotta keskittyminen säilyy ja lapset saadaan motivoitua keskusteluun. Myös ryhmien kokoonpanon homogeenisyyteen (ikä, sukupuoli) tulee kiinnittää huomiota.

Hyvä menetelmä testata lomakkeen kysymysten ymmärrettävyyttä on kognitiivisten yksilöhaastatteluiden tekeminen. *Kognitiivisilla haastatteluilla* selvitetään, onko lapsi ymmärtänyt kysymykset tutkijan tarkoittamalla tavalla ja ymmärtääkö tutkija vastaukset lapsen tarkoittamalla tavalla. Haastattelussa lasta pyydetään ajattelemaan ääneen samalla kun hän pohtii vastaustaan. Lisäkysymyksillä voidaan tarkentaa esimerkiksi käsitteiden ymmärrettävyyttä, ohjeiden selkeyttä yms.. Jo pelkkä kysymyksen lukeminen ääneen voi olla paljastavaa, sillä jos lapsi ei osaa lukea jotakin sanaa oikein, se voi ennustaa ongelmia myös ymmärtämisessä (de Leeuw ym. 2004).

Kognitiivisten haastattelujen tekemisessä on tärkeää haastattelutilanteen luontevuus. Lapselle on selitettävä tarkasti, millaisesta haastattelusta on kyse ja mitä lapselta odotetaan. Ääneenajattelu on hyvin luontevaa nuoremmille lapsille (7-10-v.), mutta monesti lasten haastattelemisessa on käytettävä enemmän lisä- ja apukysymyksiä kuin aikuisten kognitiivisissa haastatteluissa (de Leeuw ym. 2004).

[Sivun alkuun](#)

Menetelmän valinta tärkeää

Yksittäisten kysymysten muotoilun ja lomakkeen testaamisen lisäksi tiedonkeruumenetelmä on valittava lapsille sopivaksi. Aikuisille hyvin soveltuvat tiedonkeruumenetelmät kuten haastattelu tai paperilomakekysely eivät aina tuota luotettavinta aineistoa lapsia koskevassa tiedonkeruussa.

Yksi tapa kerätä tietoa lasten toiminnasta on käyttää *päiväkirjamenetelmää*, jossa lapsi kirjaa tietyn ajanjakson tapahtumat päiväkirjaan. Esimerkiksi ajankäyttötutkimuksessa kirjataan harrastukset ja ravitsemustutkimuksessa ruokailut ja välipalat. Menetelmä on monesti luotettavampi kuin tavallinen kyselylomake, koska kysymykset päiväkirjassa koskevat "tässä ja nyt" -tilannetta, eikä se ei vaadi lapselta niin paljon muistikapasiteettia kuin kysymyksiin vastaaminen jälkikäteen (de Leeuw ym. 2004; Scott 1997). Tiedonkeruun onnistumiseksi lapsen motivointi päiväkirjan täyttämiseen on erittäin tärkeää.

Kansainvälisesti on saatu hyviä kokemuksia *itsetäytettävän sähköisen lomakkeen* käytöstä lapsilla (esim. van Hattum & de Leeuw 1999; de Leeuw ym. 2004). Varsinkin isommilla lapsilla menetelmä toimii hyvin, koska nuoret ovat kiinnostuneita tietotekniikasta ja heidän tekninen osaamisensa on hyvä. Paperilomake muistuttaa helposti koulun koevastaamista eikä siksi ole motivoiva ja esimerkiksi luokkatilanteessa käytettynä se ohjaa helpommin "oikeiden", sosiaalisesti suotavien vastausten antamiseen. Van Hattumin ja de Leeuwin (1999) kiusaamista koskevassa tutkimuksessa yli 8-vuotiaat koululaiset pitivät tietokoneella olevan lomakkeen täyttämistä miellyttävämpänä sekä erityisesti luottamuksellisempänä kuin paperilomaketta.

Hyviä kokemuksia on saatu myös menetelmällä, jossa kysymykset ovat *nauhurilla*. Lapsi kuuntelee kysymykset nauhurilta kuulokkeilla ja merkitsee vastauksensa erilliseen *vastauslomakkeeseen*. Tällöin lukuvaikeudet eivät ole esteenä (kuten paperilomakkeella) ja vastauksien antaminen on haastattelua luottamuksellisempi ja yksityisempi. Lapsi voi kelata nauhaa ja kuunnella kysymyksen tarvittaessa uudelleen. Scott (1997) käytti menetelmää kotitaloushaastattelussa, jossa vanhempien tiedot kerättiin haastattelulla ja samanaikaisesti perheen lapsi vastasi kyselyyn nauhurin avulla toisessa huoneessa. Nauhurin käyttö ei tuottanut testauksessa eikä varsinaisessa tiedonkeruussa mitään ongelmia.

[Sivun alkuun](#)

Valtaero otettava huomioon

Tiedonkeruu ei koskaan tapahdu tyhjiössä. Haastattelu tai lomakkeen täyttäminen tapahtuu sosiaalisessa kentässä, jossa on mukana tutkimuksen toteuttavia toimijoita sekä siihen liittyviä instituutioita. Käsitteet näistä tahoista vaikuttavat siihen, miten haastattelun osapuolet haastattelutilanteessa toimivat ja puhuvat. (Alasuutari 2005.) Käsitteiden seuraavassa erityisesti haastattelutilannetta, mutta sama vuorovaikutustilanteen tulkinta ja osapuolten valtaerojen vaikutus on läsnä myös lomakekyselyyn vastaamisessa, vaikka kysymysten esittäjä ei ole niin konkreettisesti läsnä kuin haastattelussa.

Valtaero ja epätasa-arvo aikuisen ja lapsen välillä on itsestäänselvyys. Lapsi on aikuisten huolenpidon, kasvatuksen ja suojelun kohde. Tämä yhteiskunnallisissa käytännöissä ilmenevä valtaero on läsnä myös tutkimushaastattelussa. (Alasuutari 2005.) Haastattelija on kysymysten esittäjä, joka viime kädessä kontrolloi haastattelutilannetta. Valtaero ei kuitenkaan Alasuutarin (2005) mukaan ole pelkästään haastattelijan toiminnan seurauksena, vaan lapsena olemisen arkeen kuuluu aikuisen valta ja kontrolli.

Tällä valtaerolla on sekä myönteisiä että kielteisiä vaikutuksia tiedonkeruuseen. Aikuisen auktoriteetti antaa oikeuden kysyä erilaisia kysymyksiä ja tuottaa oletuksen, että lapsen on vastattava esitettyihin kysymyksiin. Tässä mielessä haastattelutilanne on lapselle tuttu, ja he yleensä pyrkivät vastaamaan kysymyksiin (Alasuutari 2005).

Aikuisen valta-asema kuitenkin tuottaa helposti sen, että vaativassa haastattelutilanteessa lapsi siirtyy myötäilemään aikuista ja pyrkii vastaamaan sosiaalisesti suotavalla tavalla (de Leeuw ym. 2004). Kun lapsi yrittää miellyttää aikuista, hän ryhtyy käyttämään myötäilyä (*yes-saying*) vastausstrategiana.

Haastattelutilanne voi muotoutua lapsen käsityksissä koulumaiseksi, opettaja-oppilassuhteen kaltaiseksi, jolloin on tärkeää antaa kysymyksiin (lapsen olettamat) oikeat vastaukset. Esimerkiksi vielä 8-vuotiaat lapset kuvittelevat, että aikuiset tietävät kaiken ja että haastattelija tietää jo etukäteen oikeat vastaukset kysymyksiin (de Leeuw, Borgers & Smits 2004). Vastaukset kuvaavat silloin enemmän sitä mitä lapsi olettaa haastattelijan haluavan vastauksiksi kuin sitä, miten asiat näyttäytyvät lapsen elämässä. Myös lapsen runsaat *en tiedä* tai *en muista* -vastaukset voivat ilmentää valtaeron vaikutusta haastatteluvuorovaikutukseen (Alasuutari 2005).

Yksi keino pienentää lasten ja aikuisten valtaeroa on käyttää ryhmähaastattelun menetelmää. Lasten tapa puhua pääsee paremmin esille ryhmätilanteessa, jossa lapset ovat enemmistönä eikä haastattelu ole niin altis tutkijan asettamille tulkinnoille ja puhetavalle. Lapset ovat usein myös rennompia ryhmässä kuin kahdestaan vieraan aikuisen kanssa. (Eder & Fingerson, 2002.) Surveytiedonkeruussa ryhmähaastattelu on ongelmallinen, mutta lomakkeen tai tiedonkeruumenetelmän arvioinnissa se on hyvin käyttökelpoinen, kuten aiemmin toin esille.

Yli 10-vuotiailla lapsilla kaveripiirin ja muiden omanikäistensä merkitys tulee yhä oleellisemmaksi ja tiedonkeruun sosiaalinen konteksti (esim. vastaaminen luokkahuoneessa, sisarusten tai kaverien läsnäolo, haastattelijan ikä ja olemus) vaikuttaa voimakkaasti vastaamiseen. (Scott 1997; de Leeuw ym. 2004.) Jos lapsi ei voi varmistua antamiensa tietojen pysymisestä luottamuksellisina, hän voi välttää aiheesta kertomista tai valitsee sosiaalisesti suotavia vastauksia. Varsinkin lapselle arkojen aihepiirien tutkimisessa vastausten luotettavuutta heikentää lapsen pelko siitä, että muut saavat selville hänen vastauksensa. Siksi esimerkiksi luokkahuoneessa kerättävissä kyselyissä tulisi tarkasti miettiä käytännön toteutusta, jotta luottamuksellisuus säilyy. Vastaamistilanteessa tulee minimoida sosiaalinen paine tietynlaisten vastausten antamiseen ja lapselle tulee olla selvää, etteivät vastaukset ole esimerkiksi opettajan tai luokkatovereiden luettavissa.

Lapsia koskevassa tutkimuksessa korostuvat luottamuksellisuus ja tutkimuksen toteuttamisen eettisyys. Lapselle tulisi kertoa mahdollisimman selkeästi ja lapselle ymmärrettävällä tavalla, mistä tutkimuksessa on kyse, mitä häneltä odotetaan ja mihin hänen antamia tietoja käytetään (ks. esim. Alasuutari 2005; de Leeuw ym. 2004). Alaikäisen lapsen osallistumiseen on saatava huoltajan suostumus, mutta yhtä paljon on painotettava lapsen omaa suostumusta, jotta lapsi olisi ylipäätään motivoitunut osallistumaan tutkimukseen ja kertomaan omia kokemuksiaan ja mielipiteitään tutkijoille.

Lähteet:

- Alasuutari, M.**(2005): Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa? Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino, Tampere. 145-162.
- de Leeuw, E., Borgers, N. & Smits, A.**(2004): Pretesting Questionnaires for Children and Adolescents. Teoksessa S. Presser, J. M. Rothgeb, M. P. Couper, J. T. Lessler, E. Martin, J. Martin & E. Singer (toim.) Methods for Testing and Evaluating Survey Questionnaires. John Wiley & Sons, New York. 409-429.
- Eder, D. & Fingerson, L.**(2002): Interviewing children and adolescents. Teoksessa J. F. Gubrium & J. A. Holstein (toim.) Handbook of Interview Research: Context & Method. Sage Publications, Thousand Oaks (CA). 181-201.
- Piaget, J.**(1988): Lapsi maailmansa rakentajana. Porvoo, WSOY.
- Scott, J.**(1997): Children as Respondents: Methods for Improving Data Quality.

Teoksessa L. Lyberg, P. Biemer, M. Collins, E. de Leeuw, C. Dippo, N. Schwarz & D. Trewin (toim.) Survey Measurement and Process Quality. John Wiley & Sons, New York. 331-350.

van Hattum, M J.C. & de Leeuw, E. D.(1999): A Disk by Mail Survey of Pupils in Primary Schools: Data Quality and Logistics. Journal of Official Statistics, vol. 15, No 3., 413-429.

Hyvinvointikatsauksen artikkeleita ja muita kirjoituksia saa siteerata lähde mainiten. Kokonaisen kirjoituksen lainaamiseen tulee saada kirjoittajan lupa. Kirjoittajat kirjoittavat omissa eivätkä Tilastokeskuksen nimissä.

Päivitetty 12.4.2007

Jaa

- [Jaa Facebookissa](#)
- [Jaa Twitterissä](#)
- [Jaa LinkedInissä](#)
- [Lähetä linkki sähköpostilla](#)